

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISH USULLARI

Eshtemirova E‘zoza Toshbolta qizi

Qashqadaryo viloyati Yakkabog‘ tumanidagi 49-o‘rta ta‘lim maktab o‘qituvchisi :

E-mail:ezoeshtemirova63@gmail.com

Anotatsiya: *Ta‘lim -tarbiyada bolaga kichik yoshidayoq adabiy tilga asoslangan nutqni shakllantirib borish, yetuk madaniyatli, millatparvar insonni voyaga etkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o‘z navbatida tilning jamiyatdagi o‘rnini belgilab beruvchi omillardan biridir. —Agar mendan "sizni nima qiynayapti? - deb so‘rasangiz farzandlarimizning ta‘lim va tarbiyasi deb javob beraman" - deydi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. Bu fikrlari mustaqil yurtimizni, ertamizning egalariga ta‘lim - tarbiya berishdek ulkan ma‘suliyat, davlat rahbari, mutassadi tashkilotlar, har bir oila, jamiyat a‘zolari oldidagi ulkan ish sifatida qarashimizni taqozo etmoqda.*

KIRISH

So‘z turkumlari (nutq qismlari) — bu tillarning grammatik tizimini tushunish, to‘g‘ri gapirish, yozish va mantiqiy fikrlash uchun asosiy vosita hisoblanadi. Ularning ahamiyati quyidagi jihatlarida namoyon bo‘ladi:

1. Grammatik Qoidalarni Tushunish

So‘z turkumlari har bir so‘zning vazifasini aniqlashga yordam beradi. Masalan:

- Ot (isim): kitob, daraxt (narsa, hodisa, shaxs nomi).
- Fe‘l (harakat so‘zi): o‘qimoq, yugurmoq (harakat, holat).
- Sifat (sifat): yaxshi, katta (otning xususiyati).
- Ravish (ravish): tez, chiroyli (harakatning qandayligini ko‘rsatadi).
- Olmosh (olmoshlar): men, bu (otning o‘rniga ishlatiladi).

Grammatik qoidalar (egallik, kelishik, fe‘l zamonlari) so‘z turkumlari asosida shakllanadi.

2. To‘g‘ri Gap Tuzish

So‘z turkumlarini bilmasdan, mantiqiy va grammatik jihatdan to‘g‘ri gaplar yaratib bo‘lmaydi. Masalan:

- ✗ Noto‘g‘ri: "U kitob yaxshi." (Sifat va ot tartibi noto‘g‘ri).
- ✓ To‘g‘ri: "U yaxshi kitob o‘qiydi."

3. Nutqda Aniqlik va Rang-baranglik

Turli so‘z turkumlarini aralashtirib ishlatish nutqni boyitadi. Masalan:

- Sifat + Ot: "Zarif gul" (tasvirga hayotiylik beradi).
- Ravish + Fe‘l: "Tez yugurdi" (harakatning xarakterini ko‘rsatadi).

4. Tilni O‘rganishni Osonlashtirish

So‘z turkumlari chet tillarini o‘rganishda ham asos bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, ingliz tilida noun, verb, adjective tushunchalari o‘zbek tilidagi ot, fe‘l, sifatga to‘g‘ri keladi.

5. Adabiy Matnlarni Tahlil Qilish

Adabiy asarlarni chuqurroq tushunish uchun so‘z turkumlarini bilish zarur. Masalan, she‘rlarda metaforalar ("Yulduzlar kuldi" — bu yerda "kuldi" fe‘li obraz yaratadi) yoki epitetonlar ("Oq olif") sifatlar orqali ifodalanadi.

6. Mantiqiy Fikrlashni Rivojlantirish

So‘z turkumlarini ajratish bolalarda tafovut qilish, saralash va tahlil qilish qobiliyatlarini oshiradi. Masalan:

- Savol: "Bu qanday?" → Javob: Sifat ("yumshoq").
- Savol: "Nima qildi?" → Javob: Fe‘l ("yugurdi").

7. Madaniy va Tilshunoslik Merosini Saqlash

Har bir tilning so‘z turkumlari milliy dunyoqarash, madaniyat va tafakkur uslubini aks ettiradi. Masalan, o‘zbek tilida "kelmoq" fe‘lining ko‘plab shakllari (keldi, keladi, kelarkan) vaqt, niyat, holatning nozik jihatlarini ifodalaydi.

8. Texnologiyada Qo‘llanish

So‘z turkumlarini tahlil qilish sun‘iy intellekt (masalan, tarjimon dasturlar, chatbotlar) va NLP (Tabiiy Tilni Qayta Ishlash) tizimlarida muhim rol o‘ynaydi. Dasturlar gap tuzilishini tushunish uchun so‘z turkumlarini ajratadi.

Boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlarini o‘rgatishda quyidagi usullardan foydalanish samarali bo‘ladi:

1. Vizual usullar

• Rasmlar va posterlar – Har bir so‘z turkumiga oid misollar (ot, sifat, fe‘l, olmosh va h.k.) rasmlar bilan birga taqdim etiladi.

Misol: "kitob" (ot), "qizil" (sifat), "yugurmoq" (fe‘l).

• Rangli kartochkalar – Har bir turkum alohida rangda (masalan, otlar – yashil, fe‘llar – qizil) belgilanadi.

• Semantik xaritalar – So‘zlar turkumlari bo‘yicha guruhlanadi (hayvonlar, harakatlar, sifatlar).

2. Interfaol usullar

• “Top bering” o‘yini – O‘quvchilar berilgan so‘z turkumiga mos so‘zlarni topishadi (masalan, "ismlar" turkumidan "bola", "uy").

• So‘z turlarini saralash – Kartochkalardagi so‘zlarni turkumlar bo‘yicha ajratish.

• “Kim tezroq?” o‘yini – Guruhlar turkumlarga ko‘ra so‘zlar aytib baholanadi.

3. She‘riy va qofiyali usullar

• Qisqa she‘rlar yoki qofiyalar – So‘z turkumlarini eslab qolish uchun mnemonik qofiyalar.

Misol:

"Ot – bu narsa, ism deymiz,

Fe‘l – harakat, ayt demiz!"

4. Amaliy mashqlar

- Gap tuzish – Berilgan so‘z turkumlaridan oddiy gap yasash (masalan, "Kichik mushuk tez yugurdi").

- To‘ldirish mashqlari – Matnda so‘z turkumlarini aniqlash (masalan, "Uy ____ baland" – sifat).

5. Harakatli o‘yinlar

- “Harakatni ayt” – Fe’llarni harakat bilan ko‘rsatish (masalan, "sakramoq", "yurmoq").

- “Sifatni top” – O‘quvchilar atrofdagi narsalarni sifat bilan tasvirlash ("qog‘oz – oq").

6. Texnologiyalardan foydalanish

- Interaktiv dasturlar – Wordwall yoki LearningApps.org kabi platformalarda so‘z turlariga oid testlar.

- Multfilmlar va videolar – So‘z turkumlarini tushuntiruvchi animatsiyalar.

7. Jipslash va takrorlash

- “So‘zlar daraxti” – Turkumlar bo‘yicha so‘zlar daraxt shaklida chiziladi.

- “Kim ko‘p biladi?” – Turkum bo‘yicha so‘zlar aytish bo‘yicha bellashuv.

Muhim nuqtalar:

- Oddan murakkabga – Avval ot, fe‘l, sifat kabi asosiy turkumlarni, keyin olmosh, ravish kabi murakkabroqlarini o‘rgatish.

- Ko‘p misollar – Har bir turkumga 5-10 ta tanish so‘z bilan tushuntirish.

- Doimiy takrorlash – Dars boshlarida oldingi mavzuni qisqacha eslash.

Bu usullar yordamida bolalar so‘z turkumlarini qiziqarli va oson tarzda o‘zlashtirishadi!

So‘z turkumlari tilning "qurilish materiallari"dir. Ularsiz tilning mantiqiy tuzilishi, ijodiy ifodasi va kommunikativ imkoniyatlari mavjud bo‘lmaydi. Boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlarini o‘rgatish bolalarga nafaqat to‘g‘ri yozish, balki murakkab fikrlash va ijodiy nutq qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

XULOSA

Tarbiyaviy ishda, dastavval yoshlar orasida, o‘qituvchining shaxsiy namuna bo‘lishi g‘oyat katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari sirtidan namoyon bo‘lgan o‘qituvchi sifatlariga taqlid qilishga harakat qilsalar, o‘smirlar, xususan yoshlar allaqachon tarbiyachining ichki dunyosining sirini bilib olgan bo‘ladilar, undagi bor sifatlar, balki ular ixtiyorsiz yoki atayin yashirilgan va sirtidan bilinarli bo‘lmasalarda bari bir ko‘radilar. Tabiiyki, faqat pok hulqli va halol kishigina samimiy hamda haqiqiy va yaxshilikka intilgan, yoshiga hos, psixik sifatlariga ega bo‘lganlarni tarbiyalay olishi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoev SH.M. 22.09.2019 videoselektrdagi nutqi.

2.B.To‘xliyev —O‘zbek tili o‘qitish metodikasi|| O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti Toshkent; 2006

3.M. Umarova, x. Xamrakulova, R. Tojiboyeva —O‘qish kitobi || 3-sinf uchun darslik ,
Toshkent, — O‘qituvchi|| nashriyoti, 2019-yil.

4.Qosimova.K, Matchonov.S, G‘ulomova.X. Yo‘ldosheva.Sh. Sariyev.Sh. Ona tili
o‘qitish metodikasi, Toshkent, —Noshir|| nashriyoti, 2009-yil